

השיעור השבועי

גליון מס' 552

הרב המקריא: הרח"ג יעקב כהן שליט"א
ראש ישיבת נזר התלמוד

כתב וערך השיעור:

הרב דכיר פריץ שליט"א

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית היחידים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויים רבים. מיסודו של מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה	ירושלים
21:21	20:23	19:32	חל אביב
21:18	20:22	19:32	חיפה
21:22	20:26	19:35	באר שבע
21:18	20:22	19:31	

פנחס | י"ט תמוז תשפ"ו

הנאה ממעשה שבת - ה

הנאה ממעשה שבת בשאר מלאכות. חשיבות לימוד הבית יוסף. לא לפסוק משלחן ערוך לבד. אוכל שהסיעו ברכב בשבת. בירר פסולת מאוכל אם מותר ליהנות, ואם תיקן את האיסור. המבשל בשוגג אם במוצאי שבת צריך להמתין בכדי שיעשו

כנס באילת

א. לפני כשלושים שנה הזמינו אותי לכנס משגיחי כשרות בבית מלון באילת², והלכתי לתת שיעור בהלכות כשרות, נ"ט בר נ"ט, טעם כעיקר ועוד. לפני שהתחלתי לדבר, קם אחד עם מעיל ארוך בלי כפתורים... ודיבר בביטחון עצמי: כבוד הרב, אני משגיח כשרות במלון פלוני - מלון גדול - וכשיש בעיה בשבת, כגון שהדליקו חשמל או מזגן בשבת, או חימום בחורף, לספרדים אני מיקל עליהם שיהנו מכך, ורק אם הוסיפו מים למיחם ועברו על מלאכת מבשל, אסור. אבל לאשכנזים אני מחמיר, בחשמל ומזגן וכדומה, שלא ייהנו ממעשי שבת. אמרתי לו, וכי בכל דבר יש הבדל בין ספרדים לאשכנזים? יש דברים שהם שווים לכולם. אמר, וכי כבודו לא יודע שלחן ערוך? כתוב בשלחן ערוך (סימן שיח סעיף א) "המבשל" בשבת וכו', ורק הרמ"א (שם) הוסיף "או שעשה אחת משאר מלאכות". ולכן בשאר מלאכות חוץ ממבשל, האשכנזים צריכים להחמיר כהרמ"א, ולספרדים מותר. כך אמר בביטחון, וישב.

רדע אך תשיב

ב. אותו אחד לא שאל, אלא דיבר בביטחון ובה ללמד אותנו הלכה, ואם אענה לו בעדינות זה לא יתקבל, לפעמים צריך תקיפות³. אמרתי לו, תשמע, עליך כתב המהרש"א (סוטה כב.) שמי שמורה הלכות מתוך שלחן ערוך לבד או ספרי קיצורים, הוא בכלל מבלי עולם - מחריבי עולם [א.ה.]. והוסיף מהרש"א שם:

¹ מדברי הרב יעקב כהן שליט"א: ברשות מרן הראשון לציון. ב"ה זכינו בדורנו לרבינו בני הישיבות, וכשהקב"ה מעמיד מלך קשה כהמן (ע' סנהדרין זז.), אנחנו צריכים חיזוק, וזכינו ב"ה שיש לנו מנהיג לעולם התורה, הלא הוא מרן הראשון לציון שליט"א, שלא חת מפני איש, ומדבר בצורה הכי נכונה, וזועק את זעקת התורה, "וכל העם רואים את הקולות", יש שאוהבים ויש שלא... אבל כולם צריכים לשמוע את דבריו. נזכה כולנו לגאולה השלמה במהרה בימינו אמן.

² דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לכבוד ראש הישיבה הגאון רבי יעקב כהן, ראש ישיבת נזר התלמוד בביתר, ובנו של מורנו ורבינו חכם שלום כהן זצ"ל. הייתי אצלו בישיבה כמה פעמים, הוא משקיף את כל כולו בישיבה, 'מעולם לא נצחני אדם אלא בעל מלאכה אחת', מי שמתמסר כל כולו לישיבה מצליח, אני מברך את כבוד הרב שיתקיים בו, "הרחיבי מקום אהלך" (ישעיהו נד, ב), ועוד יעלה מעלה מעלה, ויפתח גם ישיבה גדולה. היינו יחד עם אביו חכם שלום בהנחת אבן הפינה, שפכנו שם מלט, והיום יש בנין גדול ב"ה. ימשיך לעשות עוד כהנה וכהנה, וזכותו של מר אביו תג על כולנו, יגדיל תורה ויאדיר.

³ בדרך כלל אסור לנסוע לאילת, חוץ מהפריצות שיש שם, גם דינה כחול, ולא לענין גבולות המדינה, שלא ישמעו הישמעאליים ויכבשו... אלא מבחינה הלכתית, שאינה מגבולות הארץ, והרי לא יוצאים לחול אלא כדי לישא אשה, ללמוד תורה, לפרנסה, ואני לא צריך לכל זה, אבל הלכתי לזכות את הרבים. הביאו לכנס משגיחי כשרות מכל הארץ, לא יודע למה עושים את הכנס במלון באילת. אבל כך עשו.

ויש לגעור בהם]. "כי רבים חללים הפילה" - זה ת"ח שלא הגיע להוראה ומורה (גמ' סוטה שם). אתה מחריב את העולם, כי אתה פוסק הלכה מדקדוק לא נכון בשלחן ערוך! והסברתי את ההלכה, כדלהלן.

הנאה משאר מלאכות

ג. הטור (ריש סימן שיח) כתב, ויראה שאין חילוק בכל מעשה שבת. כלומר שהתוספתא (שבת פ"ב ה"ו) שדיברה על מבשל בשבת, לאו דוקא, אלא הוא הדין לשאר מלאכות. והמשיך הטור: אבל בעל התרומה (סימן רמה) כתב, דוקא במבשל בשבת בשוגג מותר אפילו לו - לשיטת רבי מאיר - דמעיקרא חזי לכוס - גם כשהבשר חי ראוי לחתוך אותו דק דק, לשים עליו לפלג שחור ומלח ולכסוס. אבל השוחט או שאר מלאכות דמעיקרא לא חזי כלל, כגון שהדליק נר, אפילו בשוגג אסור באותה שבת. ובבית יוסף שם ציין שכן דעת סמ"ג (לאוין סה טי ע"ד) וסמ"ק (ס' רפב עמי שב). וזהו לשיטת רבי מאיר שבשוגג מותר בו ביום, אבל אנן נקטינן להלכה כרבי יהודה שקנסו שוגג אטו מזיד, ואם עשה מלאכה בשוגג, דהיינו שחשב שעוד לא נכנסה שבת, או שחשב שהמלאכה הזו מותרת, בו ביום אסור לו ליהנות מהמלאכה, ואין הבדל בזה בין מבשל למלאכות אחרות, ואפילו שראוי לאכלו חי - כמו שעושים היום סוסי - אין לאכלו בו ביום. ובשלחן ערוך העתיק לשון התוספתא שדיברה על מבשל, והרמ"א מפרש שהוא הדין לשאר מלאכות, וכך ההלכה, כמבואר בבית יוסף. מכאן שאי אפשר לפסוק משלחן ערוך לבד.⁴

³ כמו הראב"ד שכאשר חלק על הרמב"ם כתב, לא היו דברים מעולם, אין כאן נחת רוח, לא היה ולא נברא, לא הם ולא שחרם, מילים קשות מאוד, וזה נראה כאילו הראב"ד נגד הרמב"ם, אלא כתב בספר שלשלת הקבלה (ירושלים תשכ"ב עמ' זז), שלא היה כמו הראב"ד שידע להעריך את הרמב"ם, ואמר, אם אחלוק סתם מי יסתכל עלי, הרמב"ם פשוט הוראותיו בכל מזרח התיכון, היה מרא דאתרא (אבקת הכול סי' י). ורק אם יכתוב מילים קשות ישימו לב לדבריו, וידונו מה סברת הראב"ד ומה סברת הרמב"ם.

⁴ תראו, יש לנו כלל 'סתם ויש הלכה כסתם', אבל פעמים בודדות הלכה כיש אומרים, אם לומדים את הבית יוסף והפוסקים, ורואים שיש רוב מוחלט כמו היש - לא ששה נגד שבעה - בזה הלכה כיש. מוכח שאי אפשר לפסוק הלכה מהשלחן ערוך לבד, אלא רק אחר העיון בבית יוסף, ולראות אולי יש רוב פוסקים כמו היש אומרים (ענין עין יצחק ח"ג עמ' תקח).

כמה חכם שלום ע"ה היה כועס שלומדים מספרי קיצורים. כשהבאתי לו את הילקוט יוסף על סוכה ועל ארבעת המינים, הנהה מאוד, ואמר לי: זה לא ספר קיצורים, כי כל המקורות כתובים למטה. ישב בסוכה וכל השבוע למד בילקוט יוסף. כי מתוך ספרי קיצורים אי אפשר לדמות מילתא למילתא.

כשלמדנו בישיבה קטנה בפורת יוסף, היה חכם עזרא עטיה ע"ה הולך בין הספסלים, ופונה אלינו ואומר: תלמדו הרבה בית יוסף, כל מעיינכם יהיה בית יוסף. התפלאתי, תלמידים קטנים שאפילו צורתא דשמעתתא לא יודעים,

הדליק אור בשוגג

ד. הלכה למעשה, כל המלאכות שוות לענין איסור הנאה ממעשה שבת, וכגון מלאכת מבעיר, שאם אדם קם באמצע הלילה לשירותים, היה אחוז שינה, לא חולה ירח, אבל לא שם לב, ועשה מעשה בידים והרים את הכפתור⁵, אסור לו ליהנות מהאור הזה, לא חייב לברוח מהבית או לחפש שירותים אחר... אבל מה שאי אפשר לעשות בלי האור לא יעשה. ובמוצאי שבת יכול ליהנות מיד, וגם אם הדליק במוזיד, אחרים יכולים ליהנות מיד, ולא צריכים לחכות בכדי שיעשו. אבל יש שתי מלאכות שיש לדון בענין הנאה ממעשה שבת שלהם - הוצאה ובורר - כדלהלן.

הביאו כיבוד ברכב

ה. לפני כ-25 שנה שנה הייתי בשבת שכולה תורה ברמת החייל בתל אביב, איפה שהקצינים של הצבא והעשירים נמצאים...⁶ היה שם בית כנסת גדול, ישבתי ליד רב בית הכנסת, ולחש לי: כבודו ידע, יש כאן בקושי מנין שומרי שבת, ויש לי בעיה להעלות רק אותם לספר תורה, כי יש כאן ציבור גדול של מאה וחמישים או מאתיים איש.⁷ והנה לפני קריאת התורה, עשו מכירות, חתן הבר מצוה היה עם עגילים באוזן וקוצים בראש, אבא שלו מסורתי והביא אותו כדי שיעלה לתורה, ובדור הבא שלהם גם זה לא יהיה, ה' ירחם. באמצע המכירות בא משהו ולחש לרב בית הכנסת: כבוד הרב, במקרה הייתי כאן בשש בבוקר, ראיתי רכב חונה ומוריד לכאן טמפו, בורקס, במבה, סוכריות לזרוק על החתן, הכל עם כשרות. וביקש שיכריז שאסור לאכול מהאוכל הזה שהסיעו ברכב בשבת. שאל אותו הרב, תגיד, הביאו את האוכל מרחוק, או מקרוב - היה אפשר להביא ברגל? הוא התחיל להסתבך איפה הם גרים. והרב היה נבוך, אם יכריז שלא לאכול ולשתות מהאוכל הזה, מי ישמע בקולו, רובם רק מסורתיים, ומצד שני אם זה אסור, 'אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'" (משלי כא, ל). ולכאורה עכשיו למדנו שלא דוקא מבשל, אלא הוא הדין שאר מלאכות, שאין ליהנות מהם בשבת, וכשהביאו ברכב עברו על מלאכת מבעיר, ואולי גם על הוצאה חוץ לתחום. אבל לא נעשה מעשה באוכל עצמו. הרב הזה בקי באבן העזר וקצת חושן משפט, אבל לא הספיק ללמוד אורח חיים, והתבלבל.⁸

מחלוקת בדרכן

ו. אמרתי לאותו רב, תשמע, הנושא הזה שנוי במחלוקת בין רבי אליהו ישראל בעל קול אליהו (כסא אליהו ס' תנ"ך סק"א) - היה אב"ד בירושלים לפני מעל 200 שנה, בדורו של החיד"א, והחיד"א כותב עליו 'מופת הדור' - שהתיר, לבין רבי יצחק טייב בעל ערך השלחן (ס' ש"ט סק"ג) שהחמיר, הוא היה מגדולי רבני תוניס, שם היו צדיקים וחסידים ואוהבים להחמיר. צריך ללמוד כללי הפסיקה כדי לדעת להכריע, ואדם שלומד הרבה בית יוסף, במשך הזמן לומד את כללי הפסיקה, ויודע איך לפסוק. ובמקרה שלנו, הוכחנו בשיעורים הקודמים שהנאה ממעשה שבת אסורה מדרבנן, שנאמר 'ושמרתם את השבת כי קודש היא לכם' - היא קודש ואין מעשיה קודש (כתובות לד.), שזה קנס שקנסו שלא יהנה ממלאכה שעשה בשבת, וגם בשוגג קנסו, אטו מוזיד. ואמנם לרבי יוחנן הסנדלר מעשה שבת אסור מדאורייתא, כמו קרבן קודש שאסור באכילה, אבל הלכה כרבי יהודה שמעשה שבת אסור מדרבנן (ב"ק ע"א). וכיון שהמחלוקת בדרכן, הולכים להקל. לכן אמרתי לו, כבודו לא צריך להגיד שום

ובקושי לומדים איך ללמוד גמרא ותוס', ילמדו בית יוסף?! אלא רצה להכניס לנו בראש כבר מקטנות שכאשר נגדל ללמוד בית יוסף.

⁵ דעת החזון איש (סימן נ"א ט) שהמדליק מנורת חשמל של פעם עם חוט להט, עובר שלשה איסורים, בונה, מבעיר, וגם מבשל, על פי דברי הרמב"ם (פ"ט מהלכות שבת ה"ו) שכתב: המתין אחד ממיני מתכות כל שהוא, או המחמם את המתכת עד שתעשה גחלת הרי זה תולדת מבשל. ובפלורסנט אין חשש מצד מבשל כי אין חוט להט, אבל יש איסור מבעיר, כיון שבהדלקתו יש שלש הצתות, שמהם יוצאות כמה ניצוצות שמדליקות את הגז שמאיר בו.

⁶ האדמו"ר מקאליב ע"ה, היה לו ארגון שמארגן שבתות של תורה בכל רחבי הארץ, ורב שהיה רוצה למסור שיעורים, היו דואגים לו לטנדר, דירה, וסעודות לכל המשפחה, ונתנו בשפע וביד רחבה - שיעשה חמין גדול - שיעשה חשק ללכת כל שבת... לפני כארבעים שנה היינו הולכים כלעט בכל שבת לעיר אחרת, אני חושב שאין עיר או מושב גדול בארץ שלא היינו שם.

⁷ לפני כמה חודשים היינו באותו מקום, והיו שם הרבה דתיים, אולי חדשים, ואולי חזרו בתשובה, אבל אז היו בקושי מנין שומרי שבת.

דבר, אם אתה רוצה, תעיר איך הביאו בשבת קודש, אבל אל תאמר שאסור לאכול. ומה יסוד המחלוקת?

לא נעשה מעשה בגופו

ז. הרשב"א (שבת קל): בשם רבו רבינו יונה, וכן הריטב"א (עירובין מא), כתבו כלל, שכל דבר שלא נעשה מעשה בגופו, אין בו איסור הנאה ממעשה שבת. לפי זה, רק אם בישל בשבת אורז או תפוח אדמה וכדומה ונשתנו על ידי הבישול, אסור ליהנות מהם בשבת, אבל כאן לא אפו את העוגיות בשבת, ולא ייצרו את הטמפו בשבת, ואף שהביאו אותם ברכב בשבת ועברו איסור, אבל לא נעשה מעשה בגופו, ולדברי הרשב"א והריטב"א אין בזה איסור הנאה ממעשה שבת. ועדיין מי אמר שכך הלכה, בשיבות לומדים רשב"א וריטב"א ומפלפלים, זה חשוב מאוד לפלפל, אבל תמשיכו הלאה, איך ההלכה למעשה.

דעת הרמב"ם ומרן

ח. והנה הרמב"ם (פ"ו מהל' שבת הכ"ד) כתב, פירות שיצאו חוץ לתחום⁹ וחזרו, בשוגג יאכלו בשבת, שהרי לא נעשה בגופם מעשה ולא נשתנו, במזיד לא יאכלו עד מוצאי שבת. וכן פסק מרן השלחן ערוך בהלכות עירובין (סימן תה סעיף ט). ולכאורה נראה שלדעת הרמב"ם ומרן אפילו לא נעשה מעשה בגופו אסור ליהנות מחילול שבת, ודלא כהרשב"א והריטב"א. ובאמת שכן דעת הגאון רבי יצחק טייב בערך השלחן (ס' ש"ט סק"ג), שהרמב"ם חולק על הרשב"א והריטב"א, ואפילו לא נעשה מעשה חדש בגוף הדבר, יש לאסור. וגם החי אדם (כלל ט"ו י"א) - הובא בביאור הלכה (ס' ש"ח ד"ה אחת) - כתב, שאם הוציאו במזיד מרשות לרשות, יש להחמיר אפילו לאחרים.

דוקא בתחומין החמיר

ט. אולם הגאון רבי אליהו ישראל בכסא אליהו (ס' תנ"ך סק"א) כתב, שמצה שהוציאה מרשות היחיד לרשות הרבים בשבת יוצאים בה לכתחילה, כי עיקרה לא באה על ידי העבירה עצמה, וכל שלא נעשה מעשה בגופו אין בו איסור הנאה. וביאר הרב המגיד (ספ"ו מהל' שבת), שגם לשיטת הרמב"ם, דוקא בתחומין של דבריהם החמירו חכמים, כי איסור זה קל בעיני הבריות, יותר מהוצאה והעברת ארבע אמות ברשות הרבים דאורייתא, ואם הוציאה מלאכה גרועה היא (תוס' שבת ב. ד"ה פשט, ועוד), כל שכן תחומין שאנשים לא מבינים את חומרת האיסור, ודברי חכמים צריכים חיזוק (ר"ה י"ט). ומשמע שכשעברו על איסור דאורייתא של נסיעה ברכב, אין טעם להחמיר, כי לא צריך חיזוק כמו התחומין, ונמצא שגם הרמב"ם ומרן מסכימים לדברי הרשב"א והריטב"א שכל שלא נעשה מעשה בגופו אין בו איסור הנאה.

בסיס לדבר האסור

י. רב ראשי אחד בצבא¹⁰, כשנכנס לתפקיד אמר לי: יש לי שאלה קשה, במחנה תל נוף של חיל האוויר, לפעמים באים בשבת משפחה של חיילים ומביאים שקיות במבה - החיילים שם דתיים ומברכים 'בורא פרי האדמה'... ביסלי, קרמבו, גלידות. והשומר פותח להם את המחסום בשבת למרות שזה לא פיקוח נפש. אם יבוא טייס וירצה להיכנס תפתח לו, כי אולי צריך להפציץ באיראן... אבל המשפחה למה צריכים להיכנס. הם רוצים לחזק את החייל שיוכל לתפקד טוב, וזה לא נימוק נכון בכלל כדי לחלל שבת, אבל זאת המציאות, לא שואלים אותנו. ויש שם מיעוט חיילים דתיים, ושואלים על האוכל שהביאו להם ברכב בשבת, האם אתיר להם?

⁸ יש כאלה שאחרי החתונה מתחילים מיד ללמוד חושן משפט ואבן העזר, אבל לא להזניח את לימוד אורח חיים - הלכות שבת, ברכות, תפלה, מועדים. טוב ללמוד אבן העזר, ככולל חזון עובדיה למדנו עם מרן את כל אבן העזר וחושן משפט, אבל יש ללמוד גם אורח חיים לדעת הלכות שבת וכו'.

⁹ יכול ללכת אלפיים אמה - 960 מטר - מהבית האחרון של העיר, ואם עושה עירוב תחומין - בא ביום ששי והניח לחם עם ביצה קשה וכדומה כשיעור ב' סעודות (ע"ן ש"ע ס"י ת"ט ס"ז) - יש לו עוד אלפיים אמה, אבל לא יכול לעשות עירוב תחומין עוד אלפיים אמה וללכת בלי סוף...

¹⁰ לפני כן הוא היה ראש מחלקת ההלכה בצבא, וכשהיינו בתפקיד, לפי החוק הרמטכ"ל ושר הביטחון צריכים להתיעץ במינוי רב צבאי עם הרב הראשי הרשמי, ושר הביטחון שלח את האלוף אלי, להתייעץ איזה רב למנות, ורצו למנות רב חצי רפורמי להיות רב ראשי לצה"ל. אבל אין אפשר לסמוך עליו בענייני כשרות ועירובין וכו'. המלצתי ארת אחר, והיה בלגן ופוליטיקה, אבל בסוף, שר הביטחון יאמר לזכותו - יש לו זכות בשמים ויקח את זה אתו - מינה רב תלמיד חכם שבקי ביביע אומר.

מלחמת יום כיפור

יא. אמרתי לו, מרן זצ"ל נשאל בזה במלחמת יום כיפור, המלחמה פרצה ביום כיפור שחל בשבת תשל"ד, ביום רביעי בלילה היה חג הסוכות, ובחול המועד באו כמה חיילים שהיו במצרים ובתעלת סואץ למרן, שכבר היה רב ראשי לישראל, אבל עדיין היה גר בתל אביב, וליוו אותו מבית כנסת "אהל מועד" לביתו בשדרות רוטשילד, וסיפרו לו מה שקורה בחזית, דברים נוראיים, כמה חיילים נהרגו, בחורים מישיבות הסדר היו חוזנים בראש השנה ובכיפור, ורבים מהם נהרגו. וסיפרו לרב, אנחנו לא יכולים לישון בלילה, איזה הפצצות! ושאלו את מרן: כבוד הרב, בשבת וביום טוב נסעו בקומנדקר צבאי והביאו להם אוכל, והחיילים הדתיים הבינו שגם בשבתות הקרובות יביאו להם אוכל ברכב. מי שנמצא ממש בחזית ונלחם, צריך לאכול שלא יהיה חלש, אבל לא כולם בחזית. ופנו למרן בשאלה אם מותר להם לאכול מהאוכל הזה. ומרן והתיר להם, כי לא נעשה מעשה בגופו של האוכל, לא בישלו אותו בשבת, אלא רק הביאוהו ברכב, וצירף עוד טעמים (ראה שו"ת יביע אומר ח"י חאו"ח סימן כה, וחזון עובדיה שבת ד' עמ' תכה). וגם אמר את התשובה בפנינת ההלכה ברדיו!¹¹

וכי מרן לא ידע שלחן ערוך

יב. יש מחבר ספר בזמנינו - לא אומר את שמו, לפעמים אני אומר ועושים פוליטיקה, אבל אני מדבר נטו הלכה - שהקשה על מרן זצ"ל איך פסק נגד מרן השלחן ערוך בסימן ת"ה סעיף ט', שאם הוציאו את האוכל אסור לאכול בשבת, וכתב הלכה למעלה דלא כמרן, מותר לחלוק... ואותו רב צבאי בא אצלי לפי תומו ואמר, ראיתי בספר פלוני שמקשה על אבא שלך משלחן ערוך מפורש. אמרתי לו, וכי מרן זצ"ל לא ידע שלחן ערוך, "עד שקמתי דבורה" המחבר הזה שמרבה לחלוק על הרב. קראת את התשובה ביביע אומר? והראיתי לו שהרב בתחילת התשובה מביא בקיצור את דברי הרב המגיד שהחמירו בתחומין הקל בעיני הבריות, יותר ממלאכות אחרות, ומשמע שאם נסעו ברכב לא צריכים להחמיר. אותו מחבר לא קרא, ועשה את מרן כאילו לא ידע שלחן ערוך. אבל מרן היה גדול הדור, ותעיין טוב לפני שאתה דוחה את דבריו, בירושלמי (פ"ק דשבת ה"ב) כמבאר שצריך לראות את בעל השמועה כאילו עומד כנגדו, תחשוב שמרן עומד לנגד עיניך, ותחפש את האמת. לא בכל ספר צריך ללמוד, אם אתה רואה ספר שדוחה את דברי מרן זצ"ל בלי להבין, תניח אותו בצד, צריך ללמוד רק בספרים של תלמידי חכמים שכותבים ומשיגים נכון. נמצינו למדים שמה שאיסור הנאה ממעשה שבת שייך גם בשאר מלאכות, זהו חוץ ממלאכת הוצאה, שלא נעשה מעשה בגופו.

ברר וחזר ועירב

יג. יש דיון דומה בפוסקים, לגבי מלאכת בורר, האם לענין הנאה ממעשה שבת היא כמו הוצאה, ואין הברירה נחשבת מעשה בגופו, או שכיון שעל ידי הברירה יותר קל לאכול, נחשב מעשה בגופו. לדוגמה, יש גרעינים ובוטנים מעורבים, ואחד שמע פעם את מרן שהיה מדבר כאן ב"יזדים" - מסתמא המבורגים זוכרים - והיה אומר שגרעינים זה מאכל של בטלנים... והוא חושב, כך מרן אמר? אני לא אוכל גרעינים! הוציא אותם מהצלחת והשאיר רק את הבוטנים. אומרים לו: מה עשית, זה בורר פסולת מאוכל, ואף שהגרעינים ראויים לאכילה, אבל אצלך הם נחשבים פסולת, כמו שהסבירו התוס' בשבת (נד). שאם יש שני מיני אוכלים ורוצה לאכול מין אחד מהם, מה שרוצה לאכול

¹¹ מרן זצ"ל היה מדבר עשרים דקות בכל יום ששי בפנינת ההלכה ברדיו, התחיל בזה כשהיה רב ראשי לתל אביב, והמשיך כרב ראשי לישראל. וב"ה זכינו שאנחנו ממשניים בזה עד היום, בכל יום ששי מהשעה עשרים לארבע עד ארבע. ומהתשובות שמרן מסר בפנינת ההלכה, יצאו הספרים שו"ת יחווה דעת. בזמנו אספתי את התשובות הללו, שהיו כתובות במכונת כתיבה, סידרתי בתיקיה לפי סדר השלחן ערוך, הלכות תפלה, ברכות, שבת וכו', ובאתי למרן: אבא, הכנתי לך תיקיה, אולי תעבוד על זה ותוציא ספר. היה איתנו ברכב אחי הגדול הרב יעקב זצ"ל, והוא התנגד ואמר: אבא, אל תעשה כך, כי יש כאלו שמחפשים אותך, מקשים עליך קושיות, וביביע אומר אתה עונה על הכל באורך ומביא את כל הפוסקים, אבל בתשובות ברדיו אתה מקצר, והם ימצאו תשובה ביחווה דעת ויגידו, הנה, הרב לא מתייחס לקושיא הזו, לראיה הזו, וידחו את דבריך. בשביל מה להדפיס כך?! אמרתי למרן: אבא, זו זכות הרבים, הרבה ילמדו בספרים הללו, לא כולם יכולים ללמוד ביביע אומר, זה קשה מאוד, ואלו תשובות קצרות וקלות. היה יוכוח בין הבנים לשם שמים, הרב שמע, וראיתי שהוא מתלבט, לקח את התיקיה ובא לביתי, עבר עליה ונהנה מהסדר, וזה פיתה אותו להוציא את הספרים לאור. ותראו כמה זכות הרבים, יצאו עשרות אלפי ספרים של יחווה דעת, כמו את אדירה!

נקרא אוכל ומה שלא רוצה לאכול נקרא אצלו פסולת. הוא בעל תשובה חזק ונבהל, לקח את הגרעינים ועירב אותם בחזרה. האם מותר לאכול מהתערובת? ראשית יש לדון אם נחשב שנעשה מעשה בגופו, ועוד, שמאחר והחזיר, יש לדון האם איסור הנאה הוא משום קנס, ואז אפילו שהחזיר לא מועיל, או שהאיסור משום שלא ירוויח ממעשיו, ואחר שהתערובת שבה כבתחילה הוא כבר לא מרוויח ומותר.

אפילו לא חזר ועירב

יד. בהליכות עולם ח"ד (עמ' עה) כתב, אם עבר ובירר פסולת מאוכל, יש אוסרים לאכול בשבת וכו', ואם חזר ועירב בשבת האוכל עם הפסולת והחזיר הדבר לקדמותו, מותר לאכול אפילו בשבת. יום אחד הייתי אצל מרן, וראיתי את דפי ההגהות של הספר, והנה אני רואה שכתב שאם חזר ועירב מותר לאכול בשבת, וכל אחד מדייק שאם לא החזיר אסור. ובאתי למרן ושאלתי אותו, אבא, אטו אתה חולק על ילקוט יוסף (שבת ג' סימן שי"ט סעיף טו, עמ' רעד) שמתיר...? בבדיחותא כמובן. פתחתי לו ילקוט יוסף על הלכות בורר שיצא לאור בשנת תשנ"ג, ושם כתבנו, שאפילו לא החזיר מן הדין מותר, כי יש ספק שמא זה לא נחשב מעשה בגופו, ועוד ספק, שהרי התוספות (סוכה כג.) כתבו לגבי מעשר על תנאי, שכל דבר שהיה ניתן לעשותו בהיתר ובטעות עשה באיסור, בדיעבד לא קנסו ואסרו הנאה ממעשה שבת. ואם כן כאן שיקל לברור את האוכל מתוך הפסולת, וטעה ועשה להיפך, כיון שיש לו דרך של היתר להוציא את האוכל ביד ולא לתר, לא קנסו אותו. מה שאין כן מי שבישל בשבת שאין לו דרך של היתר לבשל, עליו אמרו שאסור לו ליהנות ממעשהו. הפרי מגדים (סימן שי"ט א"א סק"א) - הביאו הביאור הלכה (ר"ס שי"ט) - ונתפסק, אם אסור ליהנות ממלאכת בורר, כיון שהיה יכול לעשות בהיתר, ונשאר בצריך עיון. ובאופן ההחזיר את הגרעינים לצלחת יש כעין ספק ספיקא להיתר, שמא כהפרי מגדים, ושמא לא נחשב מעשה בגופו. ומעשה שבת דרבנן ולקולא. מרן קרא ואמר לאחי הרב משה שיתקן ויכתוב כמו בילקוט יוסף, וכשהספר יצא, נכתב "וטוב להחמיר", ומשמע שמהדין מותר (ע"ע בשו"ת יביע אומר ח"י חאו"ח סימן נה בהערות על ח"א אות יד. ובשארית יוסף ס' שי"ח סעיף ג). מרן שהיה גדול הדור וכל התורה פרוסה לנגד עיניו, היה מחפש את האמת. ולא אמר, כך כתבתי ולא אחזור ב', אלא ביקש לתקן, כי יש כמה ספקות להקל, ואם החזיר יש ספק נוסף להקל, שמא הגזירה היא משום דאנהו מעשיו, וכשלא אהנו מעשיו לא גזרו.

בכדי שיעשו בישראל

טו. נחלקו הראשונים אם המבשל בשבת בשוגג מותר במוצאי שבת מיד או אחר בכדי שיעשו, לדעת רש"י (חולין טו. ד"ה רבי יהודה) ישראל שעבר ובישל בשבת צריך לחכות בכדי שיעשו, דהיינו שאם לוקח לטגן ביצה במשך חמש דקות, ימתין חמש דקות מצאת השבת, ואז יהיה מותר לו ליהנות, ואם זה תבשיל שלוקח לבשל אותו שעה, ימתין שעה. וכן דעת בעל הלכות גדולות (הל' שבת כב.), הרמב"ן (חולין טו. ד"ה כל), הריטב"א (גיטין נג.), שאילתות (פרשת שלח לך שאילתא קכח), הסמ"ג (לאוין סה). ועוד. אך לדעת הרמב"ם (פרק ו' מהלכות שבת הלכה כג) מותר בצאת השבת מיד, וכן דעת רבינו יונה (הובא במגיד משנה שם), התוספות (חולין שם), הרא"ש (פ"ק חולין סימן יט), הר"ן (חולין ד' ע"א מפי הר"ן סד"ה מתני') ועוד, ולדעתם דוקא בגוי שהאיסור קל בעיניו לומר לו, חוששים שמא יאמר לו, ולכן צריך להמתין בכדי שיעשו, מה שאין כן בישראל שהוא חמור להכשילו, ואין אדם

והלך הרבה יותר מיביע אומר. בעלי בתים ובחורי ישיבות קטנות וגם גדולות, קשה להם ללמוד יביע אומר, אבל יחווה דעת לומדים.

לפני שנים מרן זצ"ל אושפז בבית חולים, וטיפל בו היה פרופסור אברמסקי, בנו של רבי יחזקאל אברמסקי, ואמר לו: כבוד הרב ידע, שבכל יום ששי מעשרים לארבע עד ארבע, אנתנו יודעים שאין להפריע לאבא שלנו, כי הוא רתוק לרדיו ושומע את כבודו. הרב אברמסקי כינו אותו "גאון הדור", בעל החזון יחזקאל על התוספתא, והוא היה מקשיב בכל יום ששי למרן.

גם הגרש"ז אורבך היה מקשיב, איך אני יודע? פעם מרן דיבר על פתיחת בקבוקים וקופסאות שימורים בשבת, והעלה להתיר (יחווה דעת ח"ב ס' מב), בא הגרש"ז אורבך וכתב למרן מכתב שלדעתו זה איסור דאורייתא. הרב אורבך היה מגדולי הדור, מרן ענה לו בחזרה, וענה חזרה... ונדפס בספר אוצר דינים לאשה ולבת (עמ' תמו). עיין יחווה דעת ח"ז ס' נט, וע"ע חזו"ע שבת ה' עמ' שסח הל"ע ח"ד עמ' רמו י"ב ח"ט חאו"ח ס' קח אות קנח), כי מי פותח קופסאות ובקבוקים? האשה, והבעל לומד תורה. ואפילו גדולי הדור היו מקשיבים לפינת ההלכה (ראה במבוא לשו"ת יחווה דעת מהדו"ח עמ' ב. ג.).

נהנת? היה שותף בהוראת קבע או בתרומה חד פעמית להוצאת הגיליון!!!

1. הפקדה לחשבון בנק: מזרחי טפחות סניף: 523 מ.ח. 225485 ע"ש עמותת חזון עובדיה בנשר.
2. העברה בב"ש 054688382 ולצ"ע: עבור "השיעור השבועי". 3. קישור דיגיטלי מאובטח להו"ק: <https://nedar.im/7004246> ולצ"ע: עבור "השיעור השבועי".

עומד על המשמר

וכן יכול לחמום לתינוק חלב מפוסטר - היום מפסטרים את החלב שבחנויות כדי שלא יתקלקל מהר - בקומקום על פלאטה, ויעמוד על המשמר שלא יגיע לחום שהיד סולדת בו, ובינתיים שלא יהיה ביטול תורה יביא ילקוט יוסף וילמד, וכל כמה דקות יבדוק את מידת החום, וכשיחמם מעט יוציא את החלב. ובטעם ההיתר כתב מרן זצ"ל בספרו לווית חן (אות נא) שיש בזה ספק ספיקא, שמא אין ביטול אחר ביטול בלח, כדעת הרמב"ם (פ"ט מהלכות שבת ה"ג, ופ"ב ה"ח) וסיעתו, ושמא כשמחמם ושומר שלא יגיע לחום שהיד סולדת בו מותר, ולא חוששים שמא ישכח.

אם חוששים שמא ישכח

בגמרא שבת (ס"ג) תנו רבנן, מביא אדם קיתון מים - שאינם מבושלים - ומניחו כנגד המדורה, לא בשביל שיחמו, אלא בשביל שתפיג צינתן. ונחלקו הראשונים, רש"י שם מפרש, לא שיניחם שם עד שיחמו, אלא שמיד כשיפשירו יוציאו. ומה תגיד, אולי נגזר שמא ישכח והמים יגיעו לחום שהיד סולדת בו? רואים מדברי רש"י שלא חוששים שמא ישכח. וכן דעת הרמב"ם (פ"ב מהל' שבת ה"ד). והסמ"ג (לאוין סה) והמאירי (שבת מ: ד"ה מביא) התירו כשמטרתו להפיג צינתן. אבל התוס' (שבת מו: ד"ה מאי שנא) מפרשים, שאין להניח את המים במקום שיכולים להגיע לחום שהיד סולדת בו, שמא ישכח אותם ויגיעו לחום שהיד סולדת בו, ויעבור על איסור ביטול דאורייתא, אלא יניחם במקום רחוק שלעולם לא יגיעו לחום שהיד סולדת בו. וכן דעת הרא"ש (פרק כ"ה סימן ז') והרשב"א (שבת מ:). ובש"ע (סי' ש"ח סי"ד) פסק להחמיר כשיטתם, שצריך להניח את המים במקום רחוק שלעולם לא יוכלו להגיע לחום שהיד סולדת בו. ואולם כל זה במים שאינם מבושלים, אבל בחלב שכבר התבשל גם אם ישכח ויגיע לחום שהיד סולדת בו, יש אומרים שאין ביטול אחר ביטול גם בלח, ונמצא שיש ספק ספיקא להקל.

קושיא מבית יוסף

רב אחד חו"ל רגיל להשיג על מרן זצ"ל, ובאחד מספריו הביא את מה שכתב בליות חן שמוותר לחמם מרק כששומר עליו שרק יפשיר ולא יגיע לחום שהיד סולדת בו, והקשה מדברי הבית יוסף (סי' ש"ח) שהביא בשם האגור (סימן תקד) בשם מהר"י מולין, שמוותר לומר לגוי לעשות מאכל מקמח ומים לתינוק בשבת, שהוא קצת דומה לחולה שאין בו סכנה וכו', וסיים הבית יוסף: ומכל מקום הא דשרי לומר לגוי פשוט הוא דבאין לו תבשיל אחר להאכילו הוא, דאם לא כן יאכילנו מאותו תבשיל, ואם הוא קר יחממו כנגד האש במקום שאין היד סולדת בו. ע"כ. ומסתבר שהבית יוסף דיבר בתבשיל לח, שהרי בתבשיל יבש אפילו על ידי ישראל מותר, כי אין ביטול אחר ביטול ביבש, וכאן דיבר לצורך תינוק, ובכל זאת אמר שיחמם את התבשיל במקום שאין היד סולדת בו, ומדוע לא סמך על ספק ספיקא להתיר לחמם במקום שהיד סולדת בו? לכאורה זו קושיא, וצריך ליישב.

מכתב בין הפרקים

פעם כשהייתי בברזיל הזמינו אותי לשיעור, אני מדבר כמה דקות ואחר כך רב אחד מתרגם אותי, ומה אעשה בזמן התרגום? היה שם נייר, ובינתיים כתבתי מכתב לאותו מחבר, כתבת בספרך להשיג על מרן בליות חן... וכשהמתרגם סיים המשכתי לדבר, וכשתרגם המשכתי לכתוב... עד שנגמר השיעור וסיימתי לכתוב את המכתב, ושלחתי לו. והתשובה לדבריו, שהבית יוסף לא צריך להביא כל מיני דוגמאות, נכון שהזכיר את האופן הפשוט שיחמם במקום שאין היד סולדת בו, אבל זה לא סותר שיכול לחמם גם במקום שהיד סולדת בו ויעמוד על המשמר שלא יתחמם כל כך. וכי מרן זצ"ל לא ידע את הבית יוסף?! וזה דבר מסתבר שיש להקל במקום ס"ס, שמא אין ביטול אחר ביטול בלח, ושמא לא חוששים שישכח.

לא דיבר על מפשיר

ועוד העיר מדברי הבית יוסף (סי' ש"ח סי"ו) שכתב בזו הלשון: מיהו כבר נתבאר לעיל שהרבה פוסקים סוברים דהני מילי בדבר יבש שאין בו מרק, אבל תבשיל שיש בו מרק ונצטנן אפילו נתבשל כל צרכו יש בו משום ביטול, ואסור ליתנו כנגד המדורה במקום שהיד סולדת בו. ע"כ. ולכאורה רואים שהבית יוסף אסר במפורש בכהאי גוונא. אבל יש לתמוה על דבריו, שהרי מרן לא כתב שמדובר שרוצה רק להפשיר, ועומד על האש ומשגיח להסיר הקדרה קודם שתגיע ליד סולדת בו, אלא מרן דיבר באופן שרוצה שהמרק יתחמום ויגיע ליד סולדת בו, ובה בלבד אסר. ואם כן אין בית יוסף מפורש נגד הדברים הנ"ל. וגם את זה כתבתי במכתב ושלחתי לו.

חוטא ולא לו (ב"מ ט:), לא חוששים. מרן בשלחן ערוך (סימן ש"ח סעיף א) לא כתב שצריך להמתין בכדי שיעשו, ומשמע שמוותר במוצאי שבת מיד. ומה חולקים הראשונים ביניהם? בטעם איסור הנאה ממועשה שבת, אם הטעם הוא כדי שלא אהנו מעשיו, צריך להמתין בכדי שיעשו כדי שלא ירוויח ממועשיו, מה שאין כן אם הטעם הוא משום קנס, כל הקנס הוא בשבת, אבל בצאת השבת מותר מיד. ואף שמרן פסק שמוותר במוצאי שבת מיד, ומשמע שטעם איסור הנאה ממועשה שבת הוא משום קנס, לגבי בורר וחזר ועירב יש ספק ספיקא להקל כנ"ל - הרב פעלים (ח"א ח"א"ח סימן יג) דן אם תיקן בזה את האיסור ובשמים אולי ישימו אותו בגהינם כמה דקות או לא... ועיקר הסברא להתיר, שכל שיש דרך היתר ועשה באיסור לא קנסו חכמים, ולכן אפילו לא חזר ועירב מותר ליהנות.

הלכה למעשה

טז. הלכה למעשה, אדם שברר בשבת, כגון שהוציא את העצמות מהדג והניח בצלחת, אם מוציא אותן ממש לפני האכילה, מותר, ולא יכניס את הדג עם הקוצים לפה מחשש סכנה, ובפרט ילדים, אבל לא יברור ויסדר בצלחת זמן רב לפני האכילה. ואם עבר וברר באיסור, כיון שיכל בדרך היתר מותר לו לאכול. וכן סלט ששמו בו הרבה בצל, והוא יש לו חברותא אחרי האוכל, ואם יאכל בצל יהיה ריח, החברותא יתרחק ממנו ארבע אמות...¹² יזהר לא להוציא את הבצל, זה נחשב פסולת מאוכל, ואם אשתו אוהבת בצל יתן לה, כי מותר לתת לאחרים שאוכלים, ובדיעבד אם בירר באיסור, מותר ליהנות, כי יש לו דרך היתר לקחת את העגבניות.

המשך מתוך השיעור השבועי חקת תשפ"ג

תולדות האור

בשיעורים הקודמים הבאנו כמה דוגמאות לכלל שכל דבר השנוי במחלוקת מותר לומר לגוי, וגם אם עשה בעצמו בדיעבד מותר ליהנות. ונאמר עוד. בדין עירוי מכלי ראשון, כולם יודעים שביטול הוא על האש או על הפלאטה, וכמו שהיה במשכן, והשאלה אם לקח מים חמים והערה על דבר שאינו מבושל לגמרי, האם עירוי מבושל או לא? בירושלמי (שבת פ"ג ה"ה) אמרו: איזהו ביטול ברור, כל שהאור מהלך תחתיו. אבל ביטול בכלי ראשון וכל שכן בעירוי מכלי ראשון, אינו אסור מהתורה. הרשב"א והר"ן (שבת מ"ב). והרמב"ן (ע"ז ע"ד) העתיקו דברי הירושלמי, אבל אין כוונתם לפסוק כדבריו, כי מהתלמוד בבלי לא משמע כן, שהרי שנינו במשנה (שבת לח:), אין נותנים ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל, ולא יפקיענה בסודרין. כלומר שאסור להניח ביצה בצד מיחם של מים רותחים כדי שתיעשה ביצה רכה. ובגמרא עם שאלו: גלגל מאי? אמר רב יוסף גלגל חייב חטאת. למרות שהמיחם כבר לא על האש, אבל מפני שקיבל את חומו מהאש, דינו כתולדות האור שהמבשל בהם עובר איסור דאורייתא וחייב חטאת. מוכח שלפי הבבלי ביטול בתולדות האור אסור מדאורייתא ודלא כהירושלמי. ובגמרא (שבת לט.) אמרו עוד, שחכמים גזרו על תולדות חמה אטו תולדות האור, כלומר שאם נתיר לבשל בתולדות חמה, כגון שרוצה לחמם ביצה על הפח של המכונת ביום חם מאוד, מחר הוא יפעיל את המנוע ויחמם את הביצה על הפח, ונמצא מבשל בתולדות האור. ואם ביטול בתולדות האור היה אסור מדרבנן, איך גזרו על תולדות חמה אטו תולדות האור, והרי זו גזירה לגזירה? על כרחך שביטול בתולדות האור אסור מדאורייתא. ואולם לגבי עירוי מכלי ראשון, כיון שנחלקו הראשונים אם עירוי מבושל או לא, מותר לומר לגוי בשבת שיערה מים רותחים מכלי ראשון על דבר שאינו מבושל לגמרי.

עירוי על בקבוק חלב

אם רוצה לתת בקבוק חלב לתינוק, צריך לחמם לו את החלב, לא יתן לו חלב קר שלא תכאב לו הבטן, מספיק הכאב שכבר יש לו... והדין הוא שמוותר בשבת לערות על הבקבוק מים רותחים מהברז ולחמם את החלב, כי הבקבוק עצמו הוא "כדי קליפה", ועירוי אינו מבושל יותר מכדי קליפה, ולכן החלב מתחמם ולא מבושל. ואין לחוש לביטול הבקבוק עצמו, כי הגדרת הביטול באוכל היא שמכשירו לאכילה, ובכלים היא שמתין אותם, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ט מהלכות שבת ה"ה). והמערה על בקבוק פלסטיק אינו ניתן ואינו מתרסק, ולכן מותר לערות עליו מים רותחים מהדוד שמש או מהמיחם, ולחמם את החלב שבתוכו לתינוק, וכל שכן שמוותר לתת את הבקבוק בכלי שני שיתחמם.

¹² היה אחד ששאל את מרן שאלות, ואחר כך פרסם בספרו, דברים לא מוסמכים. באתי למרן ושאלתי אותו: אבא, כך ענית לו? אמר לי: תשמע, האדם הזה כששאל אותי הייתי בורח ממנו ולא שמעתי מה ששאל, ולא לסמוך על כל מה שכתב.